

jezika, dok Boranić u Pravopisu hrvatskoga ili srpskoga jezika ima oblik »*svijetlo*, svjetlost; ne **svjetlo*«.

Vuk u Srpskom rječniku ima samo riječ *svjetlost*, dok nema imenice ni *svjetlo* ni *svijetlo*. Broz-Iveković u Rječniku hrvatskoga jezika ima *svijetlo*, n., s latinskim značenjem *lux*, *publicum*, dok Ristić-Kangrga u Rečniku srpskohrvatskog i nemačkog jezika ima tu imenicu u ekavskom obliku *světlo*, n., (*Licht*). Radi potpunosti moram spomenuti, da Broz i Iveković navode potvrde iz Stullija i iz Slavonije.

Što se tiče akcenta na ovoj riječi, slušao sam je ovako naglašenu: *svjětlo*. Predlažem stoga, da se javno prodiskutira o tome, kako glasi ta riječ u ostalim ijekavskim govorima i ne bi li se možda u novi pravopis mogao unijeti samo lik *svjetlo*.

No ne bih se mogao složiti s oblicima *svjetloplav*, *svjetlotaman* (šta bi ova druga riječ imala značiti?), kakve navodi Vuković, niti *svjètłēci*, -ā, -ē u Belića, jer kad je ijekavski oblik pridjeva *svijetao*, -*tla*, -*tlo*, odnosno infinitiva *svijètliti*, zašto bi se dugi jat u osnovnoj riječi pretvarao u složenici, odnosno u participu prezenta, u kratki? Riječ *svijetlotaman* nisam nikad čuo, ali *svijetloplav* se čuje kao dvije odvojene riječi, svaka sa svojim akcentom.

JEDNO PITANJE NAŠE GRAMATIČKE TERMINOLOGIJE

Miroslav Kravar

Točnost nazivâ ima za gramatiku, kao i za svaku drugu nauku, veliku važnost, pa se i ovdje ide za tim, da riječi što bolje pokrivaju pojmove, koji se njima označuju. Ali tako svagda ne biva. Što se baš u gramatici više nego drugdje nailazi na nazive, koji slabo odgovaraju svojim pojmovima, dâ se opravdati njezinom starošću. Nema, može se reći, modernoga jezika, kojega gramatika u pogledu nazivâ ne plaća danak učenju antičkih gramatičara. Toga ima, naravno, i kod nas. Samo ni svi takvi nazivi ne moraju potjecati izvana, jer mogu biti i domaćega podrijetla.

Naša je gramatička terminologija, što se tiče postanja i upotrebe pojedinih naziva, i posebno izučavana.¹ Urađeno je mnogo i na njezinu utvrđivanju i ujednačivanju.² Ali sistematski posao njezina kritičkog ocjenjivanja nije, tako reći, ni započet, iako ne bi bio nipošto suvišan. Ovdje ću

¹ Isp. T. Maretić, Pregled srpskohrvatske gramatičke terminologije XVII., XVIII. i XIX. vijeka, »Rad« 243 (1932), str. 13. i d., gdje se vidi, što u tom pogledu dugujemo latinskom, a što crkvenoslavenskom izvoru.

² Osobito u knjižici Gramatička terminologija (= Srednjoškolska terminologija i nomenklatura, knj. I., sv. 1.), 1932.

se zadržati samo na jednom slučaju, gdje mi se čini, da termin nije potpuno u skladu s onim, što označuje.

Svatko zna, da glas predstavlja glavni predmet fonetike kao nauke i da se ona po njemu i zove (grč. *phōnē* »glas«). Trebalo bi dakle očekivati, da će pojam glasa bar u fonetici biti točno određen i jednoznačan. Ali naša gramatika, a za njom i naučna fonetika, uzima odavna riječ *glas* u dva različita značenja, što nužno dovodi do miješanja pojmova upravo ondje, gdje je potreba, da se što bolje razlikuju, najveća. Ni pô jada, što se dvojaka upotreba riječi *glas* kosi s onim, što o glasu uči fizika, ili — bolje reći — akustika, nego se tako neodređen naziv i na području same fonetike pokazuje nezgodan.

Naša riječ *glas* ima veoma širok semantički opseg, tako da sobom pokriva različna značenja dviju latinskih riječi: *vox* i *sonus* (v. ARj. s v.).³ Ta je širina ne čini osobito prikladnom za stručnu upotrebu. U akustici se pod »glasom« (njem. *Stimme*, franc. *voix*, engl. *voice*, rus. *голос*) razumije tonski zvuk, koji se proizvodi u čovječjem (ili životinjskom) grkljanu. To znači, da je zvuk širi pojam nego glas, jer je ovaj, kao i šum, samo vrsta zvuka. U istom smislu govori o »glasu« i fonetika. Ali naša gramatika već odavna uzima riječ *glas* i u drugom smislu, — za ono, što se naučno zove »fonem«, a što također nije drugo nego osobita vrsta zvuka pa se drugdje obično i zove naprosto »zvuk« (franc. *son*, engl. *sound*, rus. *звук*).⁴ Stoga se kod nas i govori o »glasu« kao takvom i o »glasovima« ovoga ili onog jezika. Ali riječ *glas* u ovome drugom značenju nije sasvim na mjestu. Tu bi i kod nas bolje pristajala riječ *zvuk*, pa bi bilo točnije govoriti o »zvukovima« nego o »glasovima« danoga jezika. Tada bi odnos između *glasa* i *zvuka* u fonetici bio isti kao i u akustici: govorni bi »zvukovi« bili takvi zvukovi, koji se oblikuju u usno-nosnim šupljinama, a sastoje se ili od samoga glasa (vokali), ili od samoga šuma (»bezvučni« konsonanti) ili od oba elementa (sonanti i »zvučni« konsonanti).

U čemu je nezgoda, koju u fonetici uzrokuje riječ *glas*, može se predočiti ovako:

zvuk	{ Schall	} son
glas	{ Laut	
	{ Stimme	voix

Odatle se vidi, da je nama *zvuk* samo fizički naziv (*Schall*), a da nam *glas* označuje dva različita fonetička pojma (*Stimme* i *Laut*). Nezgoda bi

³ Uspoređenje s ostalim slavenskim jezicima pokazuje, da je prvo značenje osnovno, a drugo (na pr. »glas« zvana, trublje, puške i sl.) metaforičko; isp. E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, 1908.-13., s. v. *glasъ*.

⁴ J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, 1943., s. v. *son*. — Samo njemački razlikuje između »zvuka« uopće (*Schall*) i govornoga »zvuka« (*Laut*). — Ne ulazim ovdje u razliku između »glasa« i »fonema« u fonološkom smislu.

otpala, kad bi se naši nazivi našli prema njemačkima u istom odnosu kao i francuski: *zvuku* bi se opseg raširio, a *glasu* suzio. Upotreba riječi *zvuk* mjesto *glas* u smislu »fonem« dovela bi, kako vidimo, u sklad dvije srodne nauke, koje se s različitih stanovišta bave istim predmetom: akustiku i fonetiku. To bi, dakako, povuklo za sobom i manje promjene u nekim drugim nazivima: »zvučni« i »bezvučni« konsonanti dobili bi prema tome, tvore li se uz učešće glasa ili bez njega, nova imena, otprilike: »glasni« (njem. *stimmhaft*, engl. *voiced*) i »bezglasni« (njem. *stimmlos*, engl. *voiceless*).

Ako riječ *glas* u smislu onoga, što bi bilo bolje zvati »zvuk«, nema naučnoga temelja, pita se, kako je dospjela u gramatiku, a odatle, što je još nezgodnije, i u fonetiku. Usporedimo li naša tri rječnika s. v. *glas*, naći ćemo, o čemu se radi. U Vukovu rječniku riječ još nema gramatičkoga značenja, dok ga Akademijin i Broz-Ivekovićev bilježe, ali većinom u primjerima iz Vukovih spisa. Odatle se dâ zaključiti, da je upravo Vuk, ako ne uveo, a ono svakako utvrdio u gramatici riječ *glas* u značenju »fonem«. ⁵ No značajno je ovdje još nešto: da je Vuk pod »glasom« razumio i akcenat (v. BIRj. s. v. 1 b, na pr. Posl. 40: »Dođe glas na posljednji slog, n. p. dvijè litre.«). To nam govori, da je on tu riječ u oba značenja uzimao široko, empirijski, ne pridajući joj smisao strogo određena stručnog naziva. To se vidi i iz drugih primjera, kao što je Posl. 12: »Da se glas ovoga slova (h) ne čuje« (ne čuje se, dakle, kako slovo »glasi«, čemu bismo danas rekli »zvuči«). Drukčije nije ni moglo biti, jer se u Vukovo doba naučna fonetika tek radala. Osim toga, on nije imao izbora između *glasa* i *zvuka*, jer mu ova druga riječ, sudeći po Rječniku, gdje je nema, ili nije bila poznata ili mu se čini tuđa. Više se treba čuditi, što se *glas* kao stručni naziv za ono, što nam i danas znači, održao i poslije, kad je *zvuk* već bio ušao u fiziku. Sami stručnjaci, najprije S. Novaković, a u naše vrijeme T. Maretić i B. Miletić, nisu opazili, ili bar istakli smetnju, koju u fonetici stvara dvoznačnost riječi *glas*, pa i danas većinom ostaje nezapažena. ⁶

Riječ *zvuk* vrijedi kod nas kao ruska, iako joj u starijem, pa čak i u narodnom jeziku ima nekoliko potvrda (v. građu za ARj. s. v.). Kako god bilo, današnji jezik od nje ne bježi. Ali ako je u fizici, pa i inače u jeziku, već odavna držimo, čudno je, što joj i u fonetici nismo dali mjesta, utoliko više, što se (ako je zaista ruska) radi o tuđici, kojoj ni strogi Maretić nema što da zamjeri. ⁷

⁵ Prije Vuka uzimali su *glas* u istom smislu Kašić i Orbin (v. ARj. s. v.), a također S. Starčević (isp. Maretić, »Rad« 243, str. 41.).

⁶ Tako u samom naslovu Novakovićeve rasprave: Fiziologija glasa i glasovi srpskoga jezika. — Opća fonetika ne isključuje ovakve formulacije: »Glas *a* sastoji se od samoga glasa«, ili »U glasu *p* nema glasa«, i t. d.

⁷ Maretić, Jezični savjetnik, 1924., str. 190.

Naravno, ne treba se nadati, da će naziv *zvuk* istisnuti riječ *glas* u značenju »fonem«. Ova je pred više od stotinu godina ušla u gramatiku i ukorijenila se tako duboko, da bi je bilo teško dirati. Samo valja istaknuti, da je starost ne čini točnijom. A njezina je netočnost to teža, što se radi o naučnom terminu, koji bi već kao takav morao biti jednoznačan.

IZ ŠKOLSKE PRAKSE

VIŠI RAZREDI NAŠIH GIMNAZIJA I PISMENO IZRAŽAVANJE

1.

Kad bismo nastavu materinskog jezika u našim školama grubo dijelili u sastavne dijelove, ukazale bi se tri glavne komponente: književnost, usmene vježbe, pismene vježbe. Promatrajući rad u školi kroz ova tri vida, možemo odmah utvrditi činjenicu, da učenije književnosti, u užem smislu, odnosi dobar dio vremena na štetu i usmenih i pismenih vježbi. To vrijedi posebice za više razrede gimnazije, gdje se nastavnik prosto rve s ogromnim brojem književnika i s ograničenim vremenom. Četiri sata na sedmicu malo je, da bi se udovoljilo svim zahtjevima i da bi se postiglo baš sve, što se želi. Hrvatski ili srpski jezik u školama duša je svih predmeta. Učenik ga prenosi u život i u govoru i u pismu bez obzira na to, kome se zvanju kasnije posvetio. I ako se igdje procjenjuje zrelost i sposobnost jednog svršenog srednjoškolca, to se čini ispitivanjem njegova usmenog i pismenog izražavanja. U životu ga možda nitko nikad više ne će pitati: ni za Napoleona, ni za integralni račun, ni za insekte, ni za atome, ali će ga zato podvrći teškoj kritici, ako nepismeno napiše molbu, pismo, dopisnicu, spis; ili ako se mucavo i nelogično izražava u kakvoj diskusiji, na predavanju i u običnom razgovoru.

Traži li namještenje u banci, na sudu ili u kojoj drugoj administrativnoj ustanovi, ne će biti upitan, poznaje li dobro Balzaca, Gundulića ili Šenu, — ali mu se zato lako može dogoditi, da bude odbijen naprosto

zbog nečitkog, neurednog i neestetskog rukopisa, te »malenkosti«, o kojoj naše škole ne vode baš nikakvu brigu. Odbacismo i ona dva jadna sata kaligrafije u početnim razredima gimnazije, valjda smatrajući, da nije baš toliko važna i ta formalna, estetska strana u pismenom saobraćaju.

Poznato je, kako su starije generacije obraćale veliku pažnju ljepoti i jasnoći rukopisa. Stari učitelji i bilježnici u tome su prednjačili. Ja sam se lično zadivio u Srijemskim Karlovcima lijepo ispisanim bilježnicama pjesnika Branka Radičevića. Isto tako, mnogi sudski i općinski arhivi prava su riznica lijepoga pisanja. Rukopis je, konačno, pitanje dobrog ukusa, slika mirnoće, discipline i pravilnosti. U njemu se također ogleda odgoj i karakter čovjeka. Forma je sastavni dio sadržaja. Naš rukopis nikad ne treba da otkriva našu neurednost, aljkavost, nebrizljivost i nemar.

U našim školama piše, kako tko hoće. Na *pravilnost* slova malo se obraća pažnja. U tome se natječu i daci i nastavnici. Jednom riječju, slaba je ili nikakva kontrola nad učeničkim i nastavničkim rukopisima. Dovoljno je prelistati školske i domaće zadatke, dovoljno je gledati neke nastavnike, kada kredom jure po ploči pišući kojekako za čitav bataljon učeničkih očiju u klupama. Da li će netko, i kako će, dešifrirati nerovne hijeroglife, — sporedno je pitanje, a glavno je, da se posao premeće.

U svojoj dugogodišnjoj nastavničkoj praksi nastojao sam da doskočim tome zlu na taj način, što sam: 1. sâm pred đacima